

Ehil Olmayan Müçtehitler

İçtihat Heveslilerinin Yanıldıkları Hususların Beyanı

Dinin afatı üçtür: Haktan sapmış fakîh,
zâlim devlet reisi, câhil müçtehit. 154

İçtihat, telaffuzu kolay fakat manası engin ve zengin bir kelimedir. Onun manasından gafil bazı kimselerin kendilerini müçtehidin-i izam hazretlerinin seviyesinde tahayyül etmeleri gerçekten acı ve aynı zamanda da gülünç bir durumdur.

Devr-i Risaletten başlayıp ta hicri dördüncü asrın sonlarına kadar yetişen müçtehit ve fukaha, içtihadı dair esas ve düsturları tesbit etmişler ve bu vazifeyi hakkıyla yerine getirmişlerdir. Fakat dördüncü asrın sonlarına doğru bu mümtaz zâtlar azalmaya başladı. İçtihat ehlinin azalması da içtihat kapısının kapanmasına vesile oldu. İçtihadın İslâmî ilimler arasında yüksek ve seçkin bir yeri olmasına rağmen, bu mümtaz kapı zâtında açık iken ehilleri yetişemediği için kapalı sayıldı. İçtihat aklen mümkün ancak adeten muhal haline geldi.

Erbâbı için içtihat kapısı ardına kadar açık olmakla beraber, fukahadan İbn Abidin gibi bir zâtın, içtihat kapısının asırlar evvel kapandığını beyan buyurması muhtemel bir fitne ve fesadı önlemek içindir.

Bu hususu Bediüzzaman Hazretleri şöyle tespit etmiştir: “Nasılki kışta, fırtınaların şiddetli olduğu bir vakitte, dar delikler dahi seddedilir. Yeni kapıları açmak, hiçbir cihetle kâr-ı akıl değil. Hem nasılki büyük bir selin hücumunda, tamir için duvarlarda delikler açmak gark olmağa vesiledir. Öyle de, şu münkerat zamanında ve âdat-ı ecanibin istilası anında ve bid’aların kesreti vaktinde ve dalaletin tahribatı hengamında, içtihat namıyla, kasr-ı İslâmiyet’ten yeni kapılar açıp, duvarlarından muharriblerin girmesine vesile olacak delikler açmak, İslâmiyet’e cinâyettir.” 155

Bu hususta Elmalılı Hamdi Yazır’da şöyle buyururlar: “İçtihat kapısının kapanması öyle zannedildiği gibi bazı kendini takılı zannedenlerin hayal hanesinde vücut bulmuş bir efsane değil, belki İbn-i Hiimam gibi bir çok hanefî uleması, Gazâli ve Gaffal gibi Şâfiî muhakkikleri tarafından sarahatla söylenmiş bir hakikattir. Ulema-i usul, bir asrın müçtehitsiz olmasını caiz görmüşlerdir.” 156

İçtihat inhisar altına alınmamıştır. Müçtehitlikde hıristiyanlıkta olduğu gibi dinin tevcih ettiği ruhani bir makam değildir. Belki o, ilim ve iktidarın insana kazandırdığı bir selahiyettir. Bazı insanlar az bir ilim tahsil etmekle kendilerini din sahasında mütehasıs bir âlim zannediyorlar. Bu gibi kimseler Ali Ulvi Kurucu Bey’in şu güzel ifadeleriyle kendilerini mizana koysalar herhalde böyle bir davada bulunamazlar:

“Peygamber Efendimiz, yâni: “Âlimler, Peygamberlerin vârisleridirler” Hadîs-i Şerifleriyle âlim olmanın pek kolay bir şey olmadığını, i’caz-kâr belâgatleri ile beyan buyuruyorlar.

Zira madem ki, bir alim, Peygamberlerin vârisidir, o halde, hak ve hakikatin tebliğ ve neşri hususunda, aynen onların tutmuş oldukları yolu takip etmesi lâzımdır. Her ne kadar bu yol; bütün dağ, taş, çamur, çakıl, uçurum, daha beteri takip, tevkif, muhakeme, hapis, zindan, sürgün, tecrid, zehirlenme, idam sehpaları ve daha akıl ve hayale gelmiyen nice bin zulüm ve işkencelerle dolu da olsa..." 157

O halde, içtihat şartlarını haiz olan bir âlimin içtihat yapmasına dinen hiçbir mani yoktur. Fakat bu zamanda, içtihadı ehil bir kimse yer yüzünde var mıdır ve bir şahsın bu evsafa yetişmesi mümkün müdür? Zâtında mümkün olsa bile cumhur-u ulemanın beyan ve ikrariyle dördüncü asırdan beri vukuu sabit olmamıştır. Gerçeğin bu olduğunu yirminci asrın mütehasıs ve muhakkiklerinden Hüseyin-i Cisri, Ömer Nasuhi, Şeyhü'l- İslâm Mustafa Sabri ve diğer zâtlar kitaplarında beyan etmişlerdir, zâten şimdiye kadar müçtehitlik dava edenler, mücerret iddiadan ileri gidememişlerdir. Şimdi de iddia eden varsa buyursun içtihat etsin.

Peygamberimiz Efendimiz (a.s.m.) Hazretleri, kemal-i teessür ile şöyle buyurmuşlardır: Muhakkak ki, Allahu Teâla verdiği ilmi insanlardan çekip almaz. Ancak alimlerin ölmesiyle ilimler de gider. Hatta din makamları câhillerin elinde kalır. Kendilerine başvuruldukça yanlış fetvalar vermekle kendileri sapıttıkları gibi insanları da şaşırtırlar. 158

İşte bu hadîs-i şerif bir mucize olarak asrımıza en geniş manada bakıyor. İslâm dinine hakkı ile vâkif olmayan bazı kimseler görüyoruz ki, müçtehidane bir tavır ve bir gurur ile her sorulan suale tereddütsüz cevap veriyorlar, şer'î bir esasa istinat etmeden, dini hükümlere layıkıyla vâkif olmadan İslâm namına, mukaddesat hesabına ahkâm kesiyorlar. Bu ise cahilane bir cürettir. İslâm dinine karşı bir laubaliliktir ve onun kudsiyetini, ulviyetini hafife almaktır. Onların bu hatalarında ısrarları, sözleri, özlery ve izleri hep bu ahval üzere devam etmektedir. İşte bu gafiller zümresidir ki; cehalet onları azdırmış, onlar da insanları azdırıyorlar.

Taassup ve insafsızlık hakikatin inkişafına en büyük manidir; güneşi gözlerden saklayan siyah bulutlar gibidir. Basiret gözünü kör eder. Kesin burhanlarla tahakkuk etmiştir ki, insanlık âlemi için cehaletten daha büyük musibet tasavvur edilemez. Hakikaten cehalet öyle büyük bir musibettir ki, zararı hem dünya, hem de ahirete şamildir.

Bu fikirleri ortaya atanlar, İctihadın hakikî manasını, esaslarını ve kaidelerini bilmiş olsalardı öyle asılsız, çürük iddialarla kendilerini gülünç duruma düşürüp, zihinleri bulandırmaz ve fikir anarşisine yol açmazlardı. Hem müçtehitlerin büyüklüğünü teslim ve onları takdir ederek kendi batıl hayallerine kapılmazlar, müçtehitleri küçük görme sevdasına düşmezlerdi. Sual: Bugünkü bazı insanların kendilerini büyük müçtehitlerle denk tutmalarının, hatta onlardan üstün görmelerinin sebebi nedir?

Cevap: Şu bir hakikattir ki insan hiçbir şeyde haddini tecavüz etmemelidir. Haddini bildiği sürece hürmet ve muhabbete mazhar olur. Haddini bilmeyen adam, kendi kadrini ve haysiyetini muhafaza edemez. Evet edebî aslı ve esası kişinin haddini bilmesi ve haysiyetinin muhafazasına ihtimam göstermesidir. Aksi takdirde edep dairesinin dışına çıkar ve insanların

nefretine hedef olur. Böyleleri hakkında, Bediüzzaman Hazretleri şöyle buyurmaktadır:

Yani: “Ne mutlu o adama ki, kendini bilip haddinden tecavüz etmez.”

Nasıl bir zerre camdan, bir katre sudan, bir havuzdan, denizden, kamerden seyyarelere kadar güneşin cilveleri var. Herbirisi kabiliyetine göre güneşin aksini, misalini tutuyor ve haddini biliyor. Bir katre su, kendi kabiliyetine göre “Güneş’in bir aksi bende vardır” der. Fakat “Ben de deniz gibi bir âyineyim” diyemez. 159

Müçtehidin-i izama karşı edep, onları takdir edip lâıyk oldukları hürmeti göstermek ve onların ilim ve irfanlarından istifade etmekle olur. Zâten insaf ve vicdanın gereği de budur. Aksi halde selef-i salihinin, “bütün zamanların hacatına dar gelmeyen” safı ve halis içtihatlarını beğenmemek ve eksik görmek büyük bir mahrumiyet ve fahiş bir hatadır.

İlmî bir şeyi fikren tasavvur etmek mümkündür, fakat bunun fiilen tahakkuku başkadır. Müçtehit olmayı tasavvur etmek başkadır, müçtehit olmak başkadır. Şu alem-i kevn ve fesadda neler olmuştur ve daha neler de olacaktır. Acaba yalancı peygamberler ortaya çıkmamış mı ki, yalancı müçtehitler de çıkmamış.

Her nasılsa insan, kendi yıldız böceği kadar aklını, mum ışığı kadar ilmini pek cazip görüp büyük müçtehitlere müsavat davasında bulunur.

Bilmem ki, insan nasıl bir galat ve nasıl kazib bir hayal ile aldanıp da İçti hadın engin ve zengin bir umman olduğundan gaflet ediyor. Denilebilir ki, böyle zâtlar içtihat kelimesinin semtine ulaşabilse veya o deryanın kenarında gezseler, müçtehitlerin izlerini görseler bu kadar gürültüyü, bu kadar taşkınlığı ve bu denli akılsızlığı yapmazlar.

Bu ehliyetsiz ve haddini mütecaviz şahıslar, kendi söz ve fiillerinin şeriata uyup uymadığını bizzat kendilerinin tesbit edecekleri ve Kur’an ve Hadiste mesnedini bulamadıkları meseleleri de kıyas yapmak suretiyle halledebilecekleri

iddiasındadırlar. Hâlbuki bu tarz hareket çok cihetlerle hatalıdır.

Zira kıyas yaparak hüküm çıkarmayı bu zamanda, değil herhangi

bir kimse, belki muhakkik ve mütehasıs büyük bir din alimi de yapamaz.

Edille-i şeriyeden şeriata ait hükümleri istinbat ve istihraç etmek ancak

müçtehidîn-i izamın hakkı ve onların vazifesidir. Üstad Bediüzzamanın tabiriyle “Karınca devenin yükünü götüremez” 160

Asrımızdaki sözde müçtehitlerin hallerine ve gayelerine nazar edildiğinde

kiminin zenginliğin ihtişamında, kiminin şan ve şöhretin cazibesinde,

kiminin de mevki ve makamın peşinde olduğu görülür.

Cenâb-ı Hakk, Kur’an-ı Kerim’de;

“Ey iman edenler, zandan çok sakının. Çünkü zannın bazıları

ağır günahdır, vebaldir. Birbirinizin gizliliklerini araştırmayın

ve bazınız bazınızı gıybet de etmesin. Hiç biriniz ölü kardeşinin etini yemesini sever mi? Demek ondan tiksindiniz!

Öyel ise Allah’dan korkun. Muhakkak ki Allah, tevbeleri kabul

edicidir, çok esirgeyicidir” 161 buyurmaktadır.

Sahih bir rivayette vardır ki; “Her kim bir mü’minde bulunmayan şeyleri,

onu ayıplamak için insanlar arasında konuşup ve yayarsa Allah-u Azimuşşan onu, sözünü isbat edinceye kadar cehennemde hapsedecektir.” Acaba herhangi bir ferdin hukukuna tecavüz edenin hali böyle olunca, müçtehidîn-i kiram efendilerimizi; hafife alanların hali ne olacaktır! Evet ulemanın etleri zehirdir; koklayanı hasta eder, tadanı öldürür. Müçtehidîn-i kiram hazretleri,

“Allah-u Teâla Hazretlerinin evliyalarına korku ve hüzn yoktur” 162 mealindeki âyeti kelimesiyle müjdelenen evliya zümresinin sertacıdır. Onların kemalat ve feyizlerini; irfan ve kerametlerini, İslâmiyet’e yapmış oldukları hizmetlerini, cahil ve nankör olanlardan başka kim inkâr edebilir? Şeriat ile hakikati, kemal ile kendilerinde cem edenler işte bu zâtlardır. Bunları tenkis ve istihfaf etmenin neticesi ebedî helakettir. İmâm-ı Buhari ve diğer hadis imamlarının rivâyet ettikleri bir hadis-i kudside, Cenâb-ı Hakk buyuruyor ki;

Yani “Her kim benim bir veli kuluma adavet ederse, bizzat ben Azimüşşan’a karşı harbe kıyam etmiş olur”. 163

Onların değil akıl ve kalpleri, vehim ve hayalleri dahi her türlü malayaniyattan müberradır. Hissiyatları uyanık, latifeleri hüşyar olan bu zâtlarla kim müsavaat dava edebilir. Onların bir senede kazandıkları ilim, irfan ve fazileti bu zamandaki insanlar yüz senede de kazanamazlar. Kur’an-ı Kerimden ve hadis-i şeriflerden ahkâmları istihraç etmede onlara yetişmek kimin haddidir. Çünkü o zamanda bütün zihin ve kalpler istinbad-i ahkâmla yani Kur’an’dan hüküm çıkarmakla meşguldü. O asır bu hali icap ediyordu. O zamanın çarkları bu tarz üzere dönüyor ve böyle cereyan ediyordu. Bu devirde ise ebedi saadete bedel, fani dünyanın zevk ve safası asıl maksad hükmüne geçmiştir. Ayrıca dünya siyaseti kalplerde yer tutmuş, zamanın cazibedar fitne ve sefahetleri gönülleri esir etmiştir. Böylece insanlar, çoğunlukla ilim ve maneviyattan uzak kalıp zihinleri dağılmış ve akılları körleşmiştir. Şu fitrî bir kaidedir ki, hâdiselere bakmada zamanın farklı tesirleri, feyz ve faydaları vardır. Bahar zamanı kış ile mukayese edilemeyeceği gibi, asr-ı saadet, sahabe ve tabiin devri de bu zamana kıyas edilemez. Sahabe-i kiram nübüvvet güneşi ile müşerref olmuşlar, müçtehitler ise ona yakın bir yörüngede yer almışlardır. Bilinen bir hakikattir ki güneşin huzurunda daimi duran bağ ve bahçelerde büyüyen meyvelerin tadı, rengi ve kokusu ile, kutuplara yakın bölgelerde bulunan bağ ve bahçelerde yetişen meyve ve sebzelerin rengi, kokusu ve tadı mukayese edilemez. Bunun gibi sahabe ve müçtehidîn-i izam hazretlerinin devri ile bu asr-ı hazır da mukayese edilemez. Bediüzzaman Hazretleri’nin buyurduğu gibi:

Sohbet-i Nebeviye öyle bir iksirdir ki, bir dakikada ona mazhar bir zât, senelerle seyr ü sülûke mukabil, hakikatin envârına mazhar olur. Çünkü sohbette insibağ ve in’ikas vardır. Malûmdur ki: İn’ikas ve tebaiyetle, o Nur-u A’zam-ı Nübüvvetle beraber en azîm bir mertebeye çıkabilir. Nasılki, bir sultanın hizmetkârı ve onun tebaiyeti ile öyle bir mevkiye çıkar ki, bir şah çıkamaz. İşte şu sırdandır ki, en büyük veliler sahabe derecesine çıkamıyorlar....

Sohbet-i Nebeviye ne derece bir iksir-i nurani olduğu bununla anlaşılır ki: Bir bedevi adam, kızını sağ olarak defnedecek derecede bir kasavet-i vahşiyane bulunduğu halde, gelip bir saat sohbet-i Nebeviyeye müşerref olur, daha karıncaya ayağını basamaz derecede bir şefkat-i rahîmaneyi kesbederdi. Hem cahil, vahşı bir adam, bir gün sohbet-i Nebeviyeye mazhar olur; sonra Çin ve Hind gibi memleketlere giderdi, o mütemeddin kavimlere muallim-i hakaik ve rehber-i kemalât olurdu. 164

Bugün memleketimizde Razi, Beyzavi, Sekkaki ve Zemahşeri gibi alimlerin yetişmesi şöyle dursun, Osmanlının son döneminde yetişen Elmalılı ve Babanzâde gibi alimlerin eserlerini hakkıyla anlayacak insanlar bile nâdirdir. Bununla beraber her nasılsa içtihat davasında bulunanların adedi hergün biraz daha artmaktadır. Doğrusu buna esef etmemek elde değil. Bu davada bulunanlar, içtihat makamının ehemmiyetini takdir edemeyen ehliyetsiz kişilerdir. İçtihadın ne demek olduğu anlaşılrsa ve içtihat erbâbının sahip oldukları yüksek derece hakkıyla idrak edilse, böyle davalara cür'et etmek mümkün olur mu?

Böyle tekellüflü davalar tamirden ziyade tahribe yol açar, ferdleri tereddüde düşürür ve zihinleri bütün bütün karıştırır.

Saf müslümanların kalplerine fitne ve tereddüt yerleştirmekle; onların, büyük müçtehitlere, mezhep imamlarına ve diğer büyük din alimlerine karşı sevgilerini ve saygılarını kırmaya çalışmanın asıl gayesi, o sevgi ve saygıyı kendilerine celbetmektir.

Şu da bir hakikattir ki mezhep imamlarına hürmet etmeyen bir insana kimse hürmet etmez. Onlara uymayana kimse uymaz ve değer vermez. Bu gibi kimseler erbâb-ı irfan ve ilmin mazhar oldukları hürmet ve muhabbetten mahrum kalırlar.

Avam-ı nümininde ferasetleriyle bunları tanır ve teşhis ederler. Onların yaptığı cerbeze ve mugalatanın idrakindedirler. Evet, cerbeze, batılı hak, hakkı batıl göstermekle beraber ma'kul ve meşru' olmayan bir vasıftır. Akıl ve hikmete tamamiyle münafidir. Cerbeze, fitrî bir hal olmadığı için ona yeltenen kişi arzu ettiği makam ve kıymetten düşer.

Cerbeze insanın fitrî hallerini, mâkul ve meşru davranışlarını ihlâl ve izale eden bir hastalıktır. Bunun için cerbezeden şiddetle sakınmak gerekir. Edep ve terbiye de hadden tecavüz etmemeyi iktiza eder.

Cerbezeci bir insan, ilim ve irfan erbâbının yanında pek sakil ve pek soğuk karşılanır. Hürmet beklerken nefret görür.

Şüphe yok ki dini hükümlere dair söz söyleme hakkı, başta müçtehit ve diğer dini ilimlerde mütehassis olan alimlere mahsustur. Her ilmin mütehassısı vardır. Herbiri kendi ihtisas sahasında söz söyleme yetkisine sahiptir. Meselâ: Bir tabip mimarlık sahasında, bir mühendis de tıp alanında söz söyleyemez. Dini saha bu hususta daha hassas ve daha mühimdir. Çünkü insanların ebedi hayatını alakadar etmektedir. Bundan dolayı eğer herkes ibadet şöyle olsun, namaz şöyle kılınsın, oruç şöyle tutulsun, şuna şöyle inanılsın derse, vazifesi haricine çıkmış olur. Bu ise müslümanlar arasında

kargaşa ve anarşiye yol açar. Böyle bir hâle hangi insaf sahibi ve hangi şuurlu müslüman razı olabilir?